Eerst zou ik iets willen zeggen over het karakter van deze bijeenkomst, want ik kan mij voorstellen, dat artikel 33, lid 6 van het partijstatuut toch wel enige toelichting nodig heeft. Ik doe dat temeer, omdat ik dezer dagen in een dagblad-artikel las: P.v.d.A. zal belangrijke uitspraak doen, indirecte belastingen mogen niet worden verhoogd. Verderop in dit artikel staat dan — en daar gaat het mij nu om —: Vandaag is het dagelijks bestuur van de P.v.d.A. bijeen om het standpunt te bepalen, dat de heer Nederhorst aan het eind van deze week zal vertolken. En hieraan ging de mededeling vooraf: De heer Nederhorst, voorzitter van de socialistische Kamerfractie, zal zaterdag aan het eind van de zitting van de partijraad in Amsterdam in het openbaar stelling nemen in een aantal actuele politieke kwesties. De nadruk zal vallen op het financieel-economisch beleid, dat partij en fractie de komende weken zullen voorstaan. Waarom maak ik deze opmerking nu vooraf en dan wel in verband met het karakter van deze bijeenkomst? Wel hierom. Indien deze berichten juist zijn — als ze niet juist zijn, dan heb ik niets gezegd daarover — dan betekent dat dus, dat aan het eind van een vergadering van een politieke partij, de voorzitter van een Kamerfractie in een aantal in het brandpunt van de belangstelling staande vraagstukken een standpunt zal bepalen. En dat doen wij vandaag, op deze bijeenkomst niet. Deze bijeenkomst heeft het karakter van verslag- uitbrenging. U mag het wat mij betreft noemen: ter verantwoording roepen. Maar een standpunt met betrekking tot het dagelijks te voeren beleid met de Kamerfractie of door de Kamerfractie zal hier in deze vergadering uiteraard niet worden bepaald en dat zeg ik hierom, omdat dat zo duidelijk staat in het artikel, op grond waarvan deze verslaggeving hier wordt uitgebracht. Dat wil zeggen, dat in een bijeenkomst als deze rustig kritiek kan worden beoefend, wat mij betreft vernietigende kritiek. Daar moet je tegen kunnen in het leven. Er kan over allerlei zaken worden gesproken met betrekking tot het beleid van de Kamerfractie of personen uit die Kamerfractie, maar een standpunt met betrekking tot actuele politieke en financieel-economische problemen zal in deze bijeenkomst op grond van het partijstatuut niet worden bepaald. Ik zeg dat, om duidelijk in het licht te stellen, dat het karakter van deze bijeenkomst in die zin een andere is dan die welke vandaag, als ik het wel heb, in Amsterdam zal plaatsvinden.

Het is zo, dat de koers van de partij door de partij zelf wordt bepaald. Wij stellen eens in de vier jaar een Program van Aktie op en dat geschiedt in het kader van onze partij. Aan dat Program van Aktie zijn de kandidaten, die voorkomen op de kandidatenlijst, gebonden en indien zij zich met een onderdeel of bepaalde onderdelen daarvan niet kunnen verenigen, dan geven zij daarvan kennis aan het bestuur van de partij en het partijbestuur beoordeelt of de betrokken kandidaat al of niet als Kamerkandi- daat kan worden gehandhaafd. Men mag dus ieder Kamerlid houden aan de inhoud van ons Program van Aktie. En de toepassing daarvan, het dagelijks beleid voeren, geschiedt derhalve door de fractie in de Kamer en van dat beleid wordt hier ook in deze bijeenkomst verantwoording afgelegd.

Ik had mij voorgenomen, en ik zal proberen dat binnen een zekere tijdsruimte te houden, om over een achttal punten iets te zeggen. Het ene punt zal wat meer tijd vragen dan het andere. Ik wilde eerst met u spreken over enkele niet-materiële punten. In de tweede plaats een enkele opmerking over het internationale beleid. Vervolgens over het financieel beleid en daaraan vastgekoppeld het beleid met betrekking tot landbouw en middenstand, het prijsbeleid en loonbeleid en ik geloof dat het goed is in deze bijeenkomst ook iets te zeggen omtrent ons standpunt, ingenomen met betrekking tot de staatsdeel name in het bedrijfsleven, om dan te besluiten met enkele punten die betrekking hebben op het vraagstuk van gezag, vrijheid en straatterreur. En tenslotte nog iets over, zoals dat tegenwoordig gebruikelijk is, het gezicht van onze fractie en het gezicht van onze partij. Het is heel wat, ik stem het u toe en daarom zal ik maar meteen van wal steken.

Huwelijk kroonprinses

Ik wil beginnen met een bij uitstek nationale gebeurtenis. Ik heb hier op het oog de toestemmingswet met betrekking tot het huwelijk van onze kroonprinses. Ik zou willen beginnen met de opmerking, dat het A.R. standpunt ter dezer zake heel duidelijk is geweest en dat dit geen punt is geweest van enige discussie in onze kring. Het is u allen bekend, hoe een en ander is gegaan, u heeft het zelfs op de beeldbuis kunnen volgen. Ik maak er geen geheim van, want je moet in een verslaggeving open zijn, dat wij wel iets hebben moeten overwinnen in onze kring, toen wij de mededeling kregen, dat onze kroonprinses met een Duitser in het

huwelijk zou treden. Ik schaam mij daar niet voor om dat te zeggen; dat hebben wij even moeten verwerken. En ik heb zo de indruk, dat wij dat allen wel even hebben moeten verwerken en ik geloof dat dit pleit voor onze instelling, omdat het hier over een zo bij uitstek nationale zaak ging. Wij zijn na de verstrekte inlichtingen — ik denk met name ook aan de vertrouwelijke inlichtingen, die ons zijn verstrekt door de minister-president — en later door de opmerking van onze Koningin, dat het alles goed was — met name het vertrouwen in dat woord is groot geweest — over de moeilijkheden, die er aanvankelijk misschien even waren, vrij spoedig heen gekomen. Wij hebben ons heel eenvoudig op dit standpunt gesteld: ten eerste; wat is onze grondwettelijke taak als parlement met betrekking tot een zaak als deze. In de tweede plaats hebben wij ons op het standpunt gesteld, en dat is een met opzet gedane uitspraak in die redevoering, die iedereen heeft kunnen volgen, dat wij elke vorm van rassendiscriminatie ten principale en ook praktisch verwerpen. En derhalve ook iedere volkeren-discriminatie, zodat het feit, dat het hier een Duitser betrof, alleen op grond van deze uitspraak al, geen moeilijkheden meer in het verdere vervolg van onze discussie kon geven. Ik geloof, dat dit duidelijk is en ik heb er op dit ogenblik ook niets aan toe te voegen. Ik wil er nog wel een slotopmerking over maken en dat is deze. Wij hebben deze zaak niet, maar dan ook in geen enkel opzicht, op de spits willen drijven. Wij hebben dit gezien als een nationale aangelegenheid en waar er misschien enige aanleiding was geweest, naar aanleiding van niet voor publiciteit bestemde brieven, maar die toch in de publiciteit zijn gekomen, iets te zeggen, wat een enigszins pikante kant had, hebben wij ons daarvan onthouden en eerder olie op de golven dan olie op het vuur gegooid. Want er zijn tenslotte zaken, en dat geldt bij uitstek voor zaken als deze, waaruit je geen enkele politieke munt ook maar mag pogen te slaan. En op dat standpunt hebben wij ons gesteld. Tenslotte, nu ons prinselijk paar weer in ons vaderland is teruggekeerd, wensen wij hen ook van deze plaats een mooie tijd toe nu zij hun huwelijksreis achter de rug hebben. En wij hopen, dat zij zich samen met veel vrucht mogen voorbereiden op de grote taak, die, naar wij hopen, hen beiden in de toekomst zal wachten.

Crematie.

Het volgende punt van immateriële aard, dat ik hier toch even aan de orde wil stellen, betreft het punt van de crematie.

Het is mij gebleken in het contact met onze kiesverenigingen, en gelukkig heeft onze Kamerfractie een veelvuldig contact met onze kiesverenigingen, dat dit hier en daar niet helemaal vlak ligt. En men heeft ons de vraag gesteld: hebben jullie er nu wel goed aan gedaan om te stemmen met betrekking tot die motie, zoals je gestemd hebt. Ik wil daar ook heel openhartig opening van zaken over geven.

Dit is binnen onze kring vele jaren een moeilijke zaak geweest en het is nog niet helemaal opgelost. Maar het verheugt mij bijzonder te kunnen zeggen, dat op dit moeilijke, voor ons zo gevoelige, punt grote eenstemmigheid in onze fractie bestond. En wat was nu de grondslag voor onze houding? Die vraag verdient een duidelijk antwoord en ik zou er het volgende van willen zeggen. Wij zien de begrafenis als een waardevolle, christelijke zede, die geworteld is in de christelijke traditie. Het verzet, zoals dat vele jaren in onze kring is voorgekomen, vloeide vooral ook voort uit de nauwe verbinding tussen het atheïsme en de lijkverbranding, het spotten met de opstanding der doden, zeer konkreet gezegd. Deze verbinding tussen atheïsme en lijkverbranding is stellig de laatste jaren verzwakt. De grote vraag is echter, en dat is het beslissende in dit punt, wat is de taak van de Overheid? Hier is niet aan de orde de vraag hoe men persoonlijk over een en ander denkt. Beslissingen moesten genomen worden in een politiek college in de Tweede Kamer en daarbij is altijd de vraag aan de orde: hoe moet nu de Overheid oordelen en welk standpunt moet de Overheid innemen in punten als deze, waarbij dus ook voluit de vrijheid, en met name ook de geestelijke vrijheid, aan de orde is. Wij hebben gemeend ons als volgt te moeten opstellen: mits aan de eisen van openbare orde en goede zeden wordt voldaan, is dit niet een zaak van verbod of gebod van de Overheid, maar een keus van particuliere personen.

Ook hier, zoals ik zei, is de geestelijke vrijheid in het geding. En het zijn deze laatste overwegingen geweest, die onze fractie er toe gebracht hebben zich niet verder te verzetten tegen een verdergaande gelijkstelling van cremeren en begraven. Dit laatste, ik herhaal dit voor alle duidelijkheid, wil niet zeggen, dat het voor ons als fractie een zaak is van gelijkwaardigheid. Het gaat over de vraag, of de Overheid tussen deze beide vormen mag
discrimineren. En dit alles overwegende, hebben wij gemeend, dat het standpunt, zoals het tot voor kort ook door onze fractie was ingenomen, niet langer verdedigbaar was en

hebben wij daar ook duidelijk blijk van gegeven. Degene, die daar meer van wil weten, kan straks bij de discussie misschien hierop terugkomen en overigens zou het hoogst belangrijk zijn, dat men kennis zou nemen van de redevoering, die namens de A.R. fractie bij die gelegenheid is gehouden in de Kamer en men zou ook kennis kunnen nemen van het standpunt, dat de A.R. minister terzake heeft ingenomen.
Internationale ontwikkeling.

Ik wil naast, in navolging van deze punten, nu een enkele opmerking maken, en dat moet uiteraard summier zijn, over de internationale ontwikkeling. Ik moet mij daarbij de grootst mogelijke beperkingen opleggen.

Het is duidelijk, dat onze fractie en ook ons land slechts een bescheiden invloed uit kunnen oefenen op de internationale rechtsorde. Maar juist dit zo zijnde, geloof ik, dat, omdat wij klein zijn als land en omdat wij betrekkelijk klein zijn als fractie, het van de grootste betekenis is, dat wij op dit terrein een terzake kundige activiteit ontwikkelen. Het zwaartepunt in de politieke beslissingen wordt almeer verlegd naar het internationale vlak en misschien moeten wij daar nog wat meer op ingroeien. Misschien moet ook de partij zich daar wat meer op instellen. Maar wij moeten ook hier oog hebben voor de onmiskenbare ontwikkeling, die gaande is.

Vandaar dat wij ons ook op dit gebied zeer intensief met de zaken hebben beziggehouden. Nu is het zo, dat vanouds het buitenlands beleid in Nederland niet een ernstig omstreden zaak is geweest. Ik heb de indruk, dat wij in dat opzicht, en ik heb zo ook de indruk, dat het enigermate aansluit bij hetgeen de voorzitter vanmorgen gezegd heeft, dat er in dat opzicht ook wel iets aan het verschuiven is.

Wanneer ik zeg, dat het buitenlands beleid geen ernstig omstreden zaak is, dan heb ik daarmede in hoofdzaak op het oog de grote politieke partijen. En ik weet, dat met name een aantal kleinere partijen, en om deze nu maar duidelijk te noemen denk ik hier aan de C.P.N., de P.S.P., de S.G.P., tot op zekere hoogte ook het G.P.V., een van onze mening afwijkend standpunt in-
neemt. Er is echter een nieuwe groep aan het opkomen in de Kamer, en het is nog onduidelijk om te zeggen welk standpunt men terzake inneemt, maar ik heb zo de idee, dat de Boerenpartij zich voor wat het internationale beleid betreft, voor zover daarover thans reeds is te oordelen, toch wel afwijkend van de grote meerderheid zal opstellen.

Er is nogal iets aan het verschuiven in dit opzicht. Als ik afga op de uitslag van de laatste Statenverkiezingen, stel eens dat het Kamerverkiezingen zouden zijn geweest, dan zou ongeveer een zesde deel van het totaal aantal Kamerleden toch bepaaldelijk een afwijkend standpunt van de rest innemen met betrekking tot de internationale politiek. En gelet op de ontwikkeling hiervan, is het dus de grote vraag of dat zo eenvoudig zal blijven, als het tot nu toe is geweest. Ik loop daar overigens niet op vooruit. Wij hechten grote waarde aan het behoud van de NAVO en aan het supranationale karakter van de E.E.G.. Vooral ook het open karakter daarvan. En wij hebben een open oog voor de enorme gevaren, die Europa bedreigen door het Franse nationalisme. Zeer recentelijk is hier ook weer een ontwikkeling gaande, die ons met zorg vervult. En die zorg wordt des te groter, wanneer wij zien, dat op grond van een ingesteld onderzoek is gebleken, dat toch de overgrote meerderheid, laat ik het iets genuanceerder zeggen, een zeer belangrijke meerderheid van het Franse volk, staat achter de politiek van President De Gaulle met betrekking tot zijn houding ten opzichte van Amerika en de NAVO. En dat zijn ernstige feiten. Was het maar waar, zoals vaak wel wordt beweerd, dat dit een aflopende zaak is. Dit blijkt wel degelijk weerklank te vinden in hoofd en hart van het Franse volk. Daar is het des te ernstiger door.

Er is een ander punt wat ons in de komende tijd stellig ernstig bezig zal houden. Ik denk aan de kwestie-Vietnam. Ik wil daar betrekkelijk kort over zijn. Zeker, na de vrij uitvoerige aandacht, die de voorzitter in zijn openingsrede vanmorgen aan deze zaak heeft willen besteden. Ik stel het op prijs mij uitdrukkelijk aan te sluiten bij de inhoud van zijn rede, ook voor het overige geldt dat, maar stellig geldt dat ook voor die passages, die hij aan de Amerikaanse politiek en aan het gehele Vietnam-probleem heeft willen wijden. Ik geloof dat het goed is, om nog eens mededeling
te doen van het standpunt, dat wij als fractie hebben ingenomen in deze zaak. Tenslotte, ik sta hier om verslag uit te brengen van die werkzaamheden. U heeft de afgelopen dagen nogal eens in de pers kunnen lezen, dat een motie-Ruygers ten tonele werd gevoerd. Eigenlijk, strikt formeel gesproken, valt die motie niet in de verslag-periode, want die motie is aanvaard in de vergadering van 18 mei 1965, dus enkele dagen voordat wij onze Convents- vergadering vorig jaar in Zwolle hielden, op 22 mei. De inhoud van die motie is mede door ons ondertekend. Die motie is als eerste door de heer

Ruygers (P.v.d.A.) ondertekend. Dat is de naam, die aan deze motie is verbonden. Vervolgens is de motie ondertekend door de heer Mommersteeg (K.V.P.), de heer Geelkerken (A.R.P.), de heer Bos (C.H.U.) en mevrouw Stoffels- Van Haaften (V.V.D.).

Hier hebt u dus die eenstemmigheid van de vijf grotere partijen, waarop ik zoëven doelde, ten aanzien van dit punt. En ik hecht er aan om u de inhoud van die motie even voor te lezen: „De Kamer, gehoord de gedachtenwisseling inzake de gebeurtenissen in Vietnam, van mening, dat de voornaamste oorzaak van de toegenomen spanningen ligt in de houding van Peking-China en dat de Verenigde Staten in hun uiteindelijke politieke doelstelling, een dam op te werpen tegen het opdringen van Communistisch China in Azië, recht hebben op begrip en op steun van hun bondgenoten in de NAVO, nodigt de Regering uit in het internationale politieke overleg te helpen bevorderen, ten eerste: dat er een wapenstilstand tot stand komt, die een einde maakt aan alle directe en indirecte agressie, die het gevaar van uitbreiding van oorlog kan doen afnemen en die een grondslag kan vormen voor onderhandelingen zonder voorwaarden; ten tweede: dat, voortbouwende op de akkoorden van Genève van 1954, een politieke oplossing voor het conflict wordt gezocht, tot stand te brengen onder doelmatig internationaal toezicht; ten derde: dat na de beëindiging van de vijandelijkheden ook door zoveel mogelijk Europese landen daadwerkelijk wordt deelgenomen aan het door President Johnson aangekondigde grootscheepse hulpprogramma voor Zuid-Oost-Azië." En dan verder het gebruikelijke slot: besluit deze motie ter kennis te brengen enz. enz.. Deze zaak is de laatste dagen opeens weer volop aktueel geworden. Ik zal daarover kort zijn, temeer na de opmerkingen die de voorzitter hierover gemaakt heeft in de vergadering van hedenmorgen. Maar ik kan het in dit verband toch niet nalaten om de aandacht te vestigen op een artikel, dat gisteren is verschenen in het dagblad Trouw, waar boven staat „Impasse", Ik wil dat artikel niet voorlezen; ik neem aan dat de meesten uwer daarvan kennis genomen hebben. Maar ik geloof, dat het goed is om het slot van dit artikel voor te lezen, Èr werd daarin namelijk aandacht geschonken aan de verklaring die mijnerzijds is afgelegd met betrekking tot de bewuste brief van de P.v.d.A.. En het artikel eindigt met deze regels; „Maar het constateren dat de Amerikaanse politiek in Vietnam, die de Amerikanen nog altijd vasthouden, in een impasse verkeert, is bepaald geen blijk van vertrouwen in die politiek. Terecht niet." Ik vraag dan; als je constateert dat een land,

of een partij, hoe het ook maar mag zijn, in een impasse is terecht gekomen, betekent dat dan, dat je die politiek niet vertrouwt? Dit is geen waardeoordeel uitspreken, dat is constateren van het feit, dat het er ongelooflijk moeilijk zit. En u mag het gerust weten, ik zit dagelijks met deze zaak te worstelen, omdat de meest gewenste oplossing op dit ogenblik praktisch door niemand gegeven kan worden. Maar dezelfde redakteur schrijft in een volgend artikel, waar bovenstaat „Conclusie", en dit heeft op dezelfde zaak betrekking; „Dit moet ons tot de conclusie leiden, dat een dergelijk zinloos geworden beleid ethisch niet geoorloofd is." Dat is een zeer zwaar geladen woord en dat moet je ook zwaar opnemen. En wat is nu de moeilijkheid in deze aangelegenheid, waarvoor wij in wezen allen staan, met alle moeilijkheden verbonden aan het niet volledig kunnen beoordelen van een situatie zo ver van huis en zo ingewikkeld en zo historisch belast. De moeilijkheid is dit, dat men wel eenvoudig uit kan spreken, dat dit beleid zedelijk en ethisch niet verantwoord is, maar als men de oplossing zoekt, zoals in deze artikelen doorschemert, dan zou dat betekenen, dat men tienduizenden, honderdduizenden Zuid-Vietnamezen eenvoudig ten prooi zou laten komen van de Vietcong, waarvan wij weten, dat zij al duizenden en duizenden Zuid-Vietnamezen hebben afgeslacht. En daar ligt nu mijn grote moeilijkheid. Is dat zedelijk dan wel verantwoord, zou ik dan willen vragen. Het stellen van de vraag, is tegelijkertijd het geven van het antwoord. En nu is het er mij helemaal niet om te doen om een bepaalde mening te bestrijden. Waar ik bezwaar tegen maak, ernstig bezwaar tegen moet maken, is, dat men op zedelijke en ethische gronden een bepaald standpunt meent te moeten afwijzen, terwijl men er in geen velden of wegen in slaagt om duidelijk te maken, dat het alternatief, dat dan gesteld wordt, niet minstens tot dezelfde ernstige zedelijke en ethische konsekwenties zou leiden. Dat is het punt waar het om gaat.

En nu had ik zo de stille hoop gehad — omdat de laatste weken steeds meer duidelijk wordt (ik vind het helemaal niet erg, dat is het goed recht van iedereen), dat er in de hoofdartikelen van Trouw nogal eens geprikt wordt in het beleid, dat door onze A.R. Kamerfractie wordt gevoerd — dat wij deze middag nu eens een open discussie met de heer Bruins Slot hierover zouden hebben. Maar hij schrijft alleen over deze zaak. De gelegenheid om dat nu eens te bespreken had zich hier kostelijk voorgedaan. En het spijt mij, dat hij vandaag hier niet is, want dan hadden wij dat eens rustig met elkaar, ook

in de Anti-Revolutionaire kring, door kunnen spreken. Nu is het zo'n eenrichtingsverkeer. Daarom ga ik er nu ook niet verder op in. Ik wil er alleen de aandacht op vestigen, dat ik graag had gezien, dat hij hier nu ook aanwezig zou zijn geweest.

Wij hebben ons, wat dit punt betreft, steeds zonder enig enthousiasme — wie kan nu ooit enig enthousiasme voor zo'n vreselijke zaak opbrengen; daar moet een mens het moeilijk mee hebben — nog altijd kunnen scharen achter het beleid dat in deze zaak door het Nederlandse kabinet is gevoerd in de organen van de Verenigde Naties, in het overleg met de Verenigde Staten enz. En er is ook vandaag geen aanleiding om ons van dat beleid los te maken. Bij de behandeling van Buitenlandse Zaken in de Tweede Kamer is van A.R. zijde een wat opvallend geluid vernomen. Van de zijde van onze fractie is er namelijk voor gepleit, dat men Communistisch China zou toelaten tot de Verenigde Naties. U weet, dat is jaar op jaar een grote moeilijkheid in de Algemene Vergadering. Jaar op jaar wordt bij stemming uitgemaakt, dat het niet moet plaatsvinden en wij weten ook hoe de gevoelens van het Nederlandse kabinet op dit punt zijn. Wij kennen ook de gevoelens van de meerderheid in de Kamer. Maar ik ben blij, dat van onze zijde een eigen geluid met betrekking tot deze zaak is gehoord. En ik mag u ook wel zeggen waarom dit is gedaan, omdat het een opvallend geluid is geweest. Onze woordvoerder heeft gemeend deze aangelegenheid op juridische gronden te moeten benaderen. Niet op grond van opportuniteit of van bepaalde gevoelens, maar er is gezegd; indien wij willen werken — en dat willen wij — aan een rechtsorde in onze samenleving, aan een hechte rechtsorde zelfs, dan gaat het niet aan om het grootste land ter wereld, met zo'n 7 a 800.000.000 zielen blijvend uit te sluiten van het orgaan, dat bij uitstek geschikt is om de internationale rechtsorde te bevorderen. En dat is eigenlijk de rechtsgrond geweest, op grond waarvan wij gemeend hebben om een pleidooi te moeten voeren voor de toelating van Communistisch China tot de Verenigde Naties. Ik weet wel, dat er een aantal moeilijkheden liggen. Er is een China-lid; dat is Formosa. Ik weet ook, dat één land maar één zetel kan hebben in de Verenigde Naties. Er liggen moeilijkheden genoeg, maar men moet ten dezen toch ook bereid zijn om moeilijkheden op te lossen. Want nogmaals, wij moeten ons verzoenen. Verzoenen? Wij moeten zonder meer aanvaarden, dat het zo is, dat hoort ook tot het zelfbeschikkingsrecht van de volkeren. Dat de landen niet gelijk denken over hun interne

bestuursvorm en over hun economie, die zij toepassen en zelfs over hun ideologie, daar moet een stuk zelfbeschikkingsrecht over bestaan, natuurlijk, in onze conceptie, op basis van vrije verkiezingen enz. enz. Maar gegeven het feit, dat wij met verschillende stelsels in de wereld hebben samen te leven, gegeven het feit, dat een vreedzame coëxistentie toch een aanbevelenswaardig doel is, menen wij dat er goede grond was en is om er voor te pleiten, dat het grootste volk ter wereld niet buiten deze organisatie blijft. Misschien dat men in deze kring, ik vermoed van niet, daar een genuanceerde mening over heeft. Dat is minder erg, dat kan best naast elkaar bestaan, zoals ook naast elkaar kan bestaan het standpunt dat is ingenomen met betrekking tot Vietnam in de Commissie Buitenland van het College van Advies.

Er verschijnen vele rapporten in de wereld, maar er zijn weinig rapporten met een zo gedegen inhoud verschenen als dit rapport. Dit is uniek. Het getuigt van een grote kennis van zaken. Ik moet u wel zeggen — en ik vind dat dat het recht is van iedereen, net zo goed als het recht is van iedereen om er een ander standpunt op na te houden — dat wij als Kamerfractie, ik neem aan in zijn geheel en anders wel in overgrote meerderheid, de conclusies, waartoe dit rapport komt, niet met onze verantwoordelijkheid kunnen dekken. Het zij zo. Ik kan er inkomen, dat men er anders over denkt en ik zou dit ook als een legitieme zaak willen zien binnen onze partij. Maar wij mogen niet van elkaar eisen, dat wij elkaar overhalen op een bepaald standpunt, dat te ondoorzichtig, te moeilijk te beoordelen is, zeker op zo'n grote afstand.

E.E.G.

Een enkele opmerking over de E.E.G.. Ik geloof dat wij mogen constateren, dat de E.E.G. nog steeds in een kritieke situatie verkeert. Wij zijn daarbij geneigd om heel veel aandacht te schenken

aan de politieke ondergraving van de E.E.G. en, dat mag ik ook wel zeggen, van de NAVO. Maar ik beperk mij nu tot de E.E.G.. Ik geloof, dat het ook goed is, dat wij ernstige aandacht schenken aan de economische ondergraving van de E.E.G. En hierbij denk ik met name aan een aantal discriminerende maatregelen, zoals rentesubsidies, belastingfaciliteiten, die in strijd zijn met letter en geest van het verdrag. Wij staan volledig op het standpunt van het kabinet, en ik mag zeggen dit was ook het standpunt van vorige kabinetten op dit punt. Maar de vraag dringt zich zo langzamerhand op —

wanneer andere landen voortgaan met het subsidiëren van bepaalde artikelen of producenten-subsidies verstrekken, lage rentes ter beschikking stellen of kapitaal tegen lage rentes ter beschikking stellen, waardoor de concurrentieverhoudingen ernstig worden vervalst — hoe lang Nederland nog door kan gaan om zelf wel naar letter en geest van dit verdrag te leven. Ik meen, dat wij dat tot het uiterste moeten zien vol te houden; dan staan wij ook veel sterker in ons pleidooi voor een juiste naleving van letter en geest van het verdrag in andere landen. Maar als wij zo doorgaan ontstaat tenslotte deze situatie, dat op verkapte wijze de inmiddels bijna geslechte tariefmuren in de E.E.G.-landen toch weer worden opgericht en dat wij dan op veel ondoorzichtiger wijze toch weer te maken krijgen met een vorm van tariefheffing, die dan binnenslands wordt verstrekt in de vorm van subsidies, waardoor de eigenlijke bedoeling van de opstellers van het E.E.G .- verdrag niet tot zijn recht komt. Ik hoop, dat de ontwikkeling een gunstige zal zijn in de komende tijd, maar ik heb gemeend voor dit punt toch wel even de aandacht, ook in deze kring, te moeten vragen. Men dient er zich daarbij wel rekenschap van te geven, dat wanneer ook onze Overheid over zal gaan tot subsidiëring in de een of andere vorm, er zijn talrijke vormen denkbaar, dat dit ongetwijfeld met zich zal brengen, dat een sterkere overheidsinvloed in die sectoren van het bedrijfsleven dan tot de niet te vermijden zaken zal behoren. En dat raakt wel degelijk, ook op langere termijn gezien, de vrijheid die wij menen te moeten voorstaan voor ons bedrijfsleven.

Grenswijzigingen van gemeenten.

Een enkele opmerking heb ik gemaakt over de internationale ontwikkeling. En dat brengt mij eigenlijk op een ander punt, waarover ik nog korter kan zijn. Het namelijk zo, dat in deze tijd, waarin landsgrenzen een stuk van hun betekenis gaan

verliezen, het feit van fusies en concentraties — ik behoef geen enkel voorbeeld hier te gebruiken — niet zonder invloed blijft, ook op de binnenlandse verhoudingen. Ik denk hier met name aan het opheffen of wijzigen van gemeentegrenzen. Zoals de landsgrenzen van karakter veranderen, veranderen ook de gemeentegrenzen van karakter. Schaalvergroting is niet van de lucht. En nu gaat het om de vraag: door welke factoren laat de A.R.- fractie zich leiden bij het beoordelen van deze vraagstukken. Ik

zou er dit van willen zeggen.

Het eigen levensmilieu en het karakter van kleine woonkernen zijn van grote waarde en dat houdt in, dat men behoedzaam en voorzichtig te werk moet gaan met grenswijzigingen. De inspraak van de bevolking moet mogelijk blijven. Dat is één kant van de zaak en niet de allesoverheersende. Anderzijds is het eenvoudig ondenkbaar, dat de schaalvergroting zich zal beperken tot het bedrijfsleven, zonder op het bestuurlijke vlak ieder gevolg te missen. Ook hier zal sprake moeten zijn van een stuk harmonie en evenwicht, dat door ons zo centraal gesteld wordt in deze ontwikkeling. En ik geloof, dat ook hier het wachtwoord moet zijn, dat wij daar, waar het mogelijk is en de belangen van de bevolking op de juiste wijze worden gediend, niet onnodig over moeten gaan tot het opheffen van gemeenten, maar dat wij steeds weer, en dat is de andere kant van de medaille, centraal moeten stellen de vraag: hoe kunnen de belangen van de bevolking op de meest juiste wijze worden gediend? Daarbij denk ik niet meteen aan direct materiële belangen, maar belangenbehartiging in de meest brede zin van het woord. Bij elke behandeling in de Kamer van gemeentegrenswijzigingen komen er twee uitersten aan het woord. Er zijn enkele sprekers, die niet rusten, voordat Nederland één gemeente is. Er zijn ook sprekers, die nog nooit voor een wijziging hebben gestemd, want zij zweren bij het eenmaal gegroeide. Ik zal niet beweren, dat wij daarbij een tussenpositie innemen. Dat wordt wel eens gezegd en dat mag ogenschijnlijk wel eens zo lijken, maar onze benadering van deze vraagstukken is een totaal andere. Deze gedecentraliseerde bestuursvorm is van grote betekenis. Ook voor de democratie. Maar men mag ook weer niet alles daaraan opofferen. Centraal dient gesteld te worden: de belangen van het volk, waarom het hier gaat. Ik geloof, dat met deze opvatting, die in onze kring toch ook wel gemeen goed is, op redelijke wijze rekening wordt gehouden in het beleid dat op Binnenlandse Zaken op dit punt wordt gevoerd.

Financiële situatie.

Ik kom thans tot een enkele opmerking over de financiële situatie en tot de vraag: hoe heeft de fractie zich met betrekking tot deze punten opgesteld.

Mijn eerste opmerking is, dat bij het bespreken van de regeringsverklaring (ik geloof dat het op 27 april 1965 is geweest) onzerzijds is opgemerkt, dat wij dit kabinet een faire

kans wilden geven. En ik geloof, dat wij dit woord waar gemaakt hebben, tot op de dag van vandaag, en ik hoop, dat wij dat ook waar kunnen blijven maken. Er is nogal wat aan de orde geweest. Er wordt wel eens de opmerking gemaakt, dat hier een program tot uitvoering wordt gebracht, dat men een socialistisch program zou kunnen noemen. Dat wordt gezegd in verschillende kringen en dan wijst men op de uitzetting van de uitgaven, die onmiskenbaar heeft plaatsgevonden. Ik kom daar straks nog op terug. Maar ik mag in dit verband toch nog eens uw aandacht vragen voor ons eigen Program van Aktie. Wat staat er in ons Program van Aktie uit het jaar 1963? Ik wil er slechts een enkele regel uit voorlezen. In de eerste plaats lees ik daar onder het hoofdstuk Onderwijs en cultuur deze zin: „Voorziening in het tekort aan onderwijs-personeel en onderwijs-lokaliteiten blijft een zaak van grote urgentie". Ik lees u niet de hele paragraaf voor, een enkele zin daaruit. Tweede passage uit dit artikel: „Zowel voor de ontwikkeling van de in ons volk aanwezige intellectuele capaciteiten als voor de bevordering van rechtvaardige inkomens- en vermogensverhoudingen acht de A.R.-Partij het van belang, dat door alle lagen der bevolking van de in ons land aanwezige onderwijsmogelijkheden in een zo uitgebreid mogelijke zin gebruik kan worden gemaakt". Ik wil volstaan met deze twee passages uit de overigens zeer lange paragraaf over het onderwijs. Ten aanzien van de woningnood en volkshuisvesting staat er het volgende: „De A.R.P. acht het feit, dat 18 jaar na de tweede wereldoorlog nog op ruime schaal de direct-menselijke ellende van de woningnood bestaat in onze overigens welvarende volkshuishouding een zodanig ernstige en onaanvaardbare omstandigheid, dat alles er op moet worden gericht om in de komende vier jaren de schaarste aan woningen in algemene zin op te heffen.

Dit dient voorzoveel nodig te geschieden met voorlopige terzijdestelling van belangrijke andere openbare en particuliere belangen". En de slotregel, en dan heb ik meteen een amendement voor het

Program van Aktie voor het jaar 1967. Onder het hoofdstuk Verkeer en Waterstaat staat namelijk: „Het verkeer is in deze tijd nog meer dan het water een nationale, slachtoffers vragende vijand. De verkeersveiligheid dient met kracht door de Overheid te worden bevorderd. Dit dient ondermeer te geschieden door middel van moderne wegenaanleg". En nu komt mijn amendement, ik geloof dat, ik heb het eens doorgelezen, ook wat ruimte

ingelast moet worden voor parkeergelegenheid.

Zijn dit nu socialistische programma-punten? Welnee, dit zijn volop A.R. programma-punten. Ik heb u dit uit het Program van Aktie voorgelezen en misschien komt er in ’67 wel iets meer in te staan. Wij moeten namelijk niet onszelf een etiket op laten drukken, alsof wij voor de een of andere kar, en vult u zelf de naam maar in, zouden lopen. Het is ook niet essentieel met wie een dergelijk program wordt uitgevoerd. Essentieel is en blijft, dat het wordt uitgevoerd, zoals wij menen dat het dient te geschieden. Wij hebben ons, zo als ik zei, welwillend opgesteld, ook met betrekking tot die speciale punten, die door dit nieuwe kabinet zijn opgevoerd. Wij hebben tegelijkertijd de waarschuwende vinger opgeheven. En het merkwaardige is nu in onze samenleving, dat, wanneer je de waarschuwende vinger opheft, zo spoedig de indruk wordt gevestigd, alsof je een dwarskijker bent geworden. Ik vind het heel plezierig, dat de heer Faas hier in deze vergadering aanwezig is. Ik las vanmorgen nog zo’n aardig stukje in de Volkskrant. Dat mag ik u toch ook niet onthouden. „Geen excuusverhaal” staat erboven. En dat heeft betrekking op de heer Nederhorst en op mij. Het gaat mij alleen om de passages, die aan mij gewijd zijn. „Misschien even belangrijk wordt de toespraak van Roolvink op een vergadering van de A.R.- top in Utrecht vandaag. De heer Roolvink heeft tegenover het kabinet een typische poesenhouding. Met de voorpoten lief vasthouden, maar trappen en krabben met de achterpoten”. Nu, ik heb vanmorgen net mijn nagels nog geknipt, dus ik geloof dat dat vandaag niet veel zal betekenen. „De A.R. aanhang wil nog wel eens moediger zijn dan de A.R.leiding.” Nu, dat is een prachtige eigenschap van de partij. „En men zou wel eens kunnen gaan eisen, dat de heer Roolvink zich eerlijk plaatst achter het kabinet en achter de samenwerking met K.V.P. en P.v.d.A.” Tot zover het citaat van hedenmorgen uit de Volkskrant. Ik ga dat nu niet bespreken; ik geloof dat ik het antwoord al pratender- weg moet geven in hetgeen ik vanmiddag nog hoop te zeggen over deze zaak. Waarom hebben wij de waarschuwende vinger

opgeheven? Dat is heel duidelijk gezegd in de Tweede Kamer en zonder dat nu letterlijk weer te geven zal ik het hier herhalen. Wij hebben duidelijk gesteld: wij staan achter deze doelstellingen. Op twee gronden. Wij zijn overtuigd, dat de ontwikkeling een

uitdaging inhoudt; wij zijn op grond van ons program gebonden om voor deze zaak te staan. Dat is natuurlijk niet op een paar miljoen vast te stellen; dat punt is niet aan de orde. Daarom spreek ik ook over de doelstellingen zonder dat zo duidelijk te kwantificeren op dit ogenblik. Wij moeten echter wel oppassen als wij zien, dat er zich een beleid ontwikkelt, dat er op wijst en daar behoef je nog geen insider voor te zijn, dat het wel eens heel moeilijk kan worden om dit program werkelijk uit te voeren. De voorzitter heeft vanmorgen zelf het voorbeeld gebruikt van die ene brede sloot en die twee smalle sloten. Maar de zaak is naar mijn opvatting, overigens ben ik dat helemaal met de voorzitter eens, deze, dat wij leven in een samenleving, waarin de capaciteitsgrenzen volledig zijn bereikt, elke man en vrouw, die in staat is tot werken, ingeschakeld is in het arbeidsproces, tot gelukkig een zeer groot aantal invaliden toe. Die arbeidskracht is verdeeld over al die sectoren in onze samenleving. Als men nu enkele meer reliëf geeft en ergens een versnelling tot stand wil brengen op het terrein van wegenbouw, op het terrein van woningbouw en scholenbouw, om mij maar tot die drie te beperken, dat is een eenvoudig te volgen voorbeeld, en men gaat wel meer geld in de samenleving pompen, (daar moet natuurlijk geld voor zijn, dat is duidelijk) maar de arbeidskracht blijft aangewend in dezelfde richting, als dat voorheen het geval was. dan kan zoiets alleen maar betekenen, dat de totale produktie niet gaat stijgen en dat het geld, dat extra in de samenleving wordt gepompt, wel opgebruikt wordt, maar via prijsstijging opgemaakt wordt, terwijl erg een hogere produktiviteit uit tevoorschijn komt. Dat is heel simpel gezegd, sterk versimpeld, dat stem ik toe, daar is het een beeld voor, het punt waar voor wij staan op dit ogenblik. Ware het zo, dat door bepaalde maatregelen, via belastingheffing of hoe dan ook, het duidelijk zou zijn geworden, dat in bepaalde sectoren mensen ontrokken konden worden en op andere sectoren zouden kunnen worden ingezet, dan zou dit alles veel gemakkelijker liggen, maar dat heeft zich niet op enigszins betekenende schaal voorgedaan. En daarom geloof ik, dat het een zeer lofwaardig streven is, om knelpunten in de samenleving op te lossen. Daar staan wij volledig achter. Maar als die oplossing van knelpunten hier leidt tot het ontstaan van knelpunten daar.

misschien wel knelpunten die even ernstig of van ernstiger aard zijn, dan heeft men in wezen niets opgelost. Omdat men aan capaciteitsgrenzen, aan financiële

mogelijkheden, aan totale productiviteit enz. gebonden is. En wat hebben wij nu zien gebeuren? Wij zien gebeuren, met name de laatste jaren en dan stel ik niet dit kabinet daarvoor aansprakelijk, dat er een prijsontwikkeling gaande is, die van ernstige aard is. Dat moet zonder meer ernstig worden genoemd. Een prijsstijging in het jaar 1964 van ongeveer 6, ik ontleen dit alles aan de index van het levensonderhoud, in 1965 van ongeveer 5% en in het Centraal Economisch Plan is ons voorgehouden dat het voor 1966 4 zou zijn; een cijfer, dat al ernstig door ons in twijfel werd getrokken bij de algemene financiële beschouwingen. Toen hebben wij het cijfer 6 genoemd en ik vind dit altijd nog maar het duidelijkste uitgangspunt. Maar goed, wij zullen zien hoe dat allemaal loopt. Wel weet ik, dat de prijsontwikkeling de laatste maanden niet gunstig is en zonder daar nader op in te gaan, mag u wel weten, dat ik mijn hart vast houd voor het aprilcijfer met betrekking tot de kosten van het levensonderhoud, een cijfer dat in de loop van deze maand zal worden gepubliceerd. Ik maak geen vergelijking met voorgaande jaren, maar ik zou dat een ernstig verschijnsel willen noemen. En waarom is dat ernstig? Niet alleen omdat sommige dingen iets duurder worden, daar zit een element van onvermijdelijkheid in, ik denk aan huurverhogingen enz.. Maar het is vooral dit, dat door dit proces voor bepaalde toch al zwak staande groepen, en dan denk ik met name aan de kleine boerenstand en ook aan de middenstand, de moeilijkheden alleen maar groter en scherper zijn geworden en dat zijn dus nieuwe knelpunten in de samenleving. En nu kan men de verkiezingsuitslag bekijken zoals men wil en daar kunnen wel honderd argumenten voor worden aangeveerd, maar een van de argumenten is toch ook stellig wel, of liever gezegd, een van de motieven die hebben gegolden bij het bepalen van een keus, de zeer moeilijke positie, waarin een zeer groot deel van de kleine boeren en middenstanders op dit ogenblik verkeren. Ik dacht dat dit onmiskenbaar was. Ik geloof ook, dat wij terecht wel enigszins zijn geschrokken van deze explosie van onbehagen, ontevredenheid, hoe u het ook wilt noemen, maar het wijst er ook op dat daar knelpunten zijn gekomen.

De inflatie woekert dus rustig voort. Men heeft wel eens tegen mij gezegd, dat ik veel te veel de nadruk leg op het kwaad van

de inflatie, die ook zijn positieve kanten heeft. Ik wil niet ontkennen, dat men nooit eenzijdig over een zaak moet spreken, maar ik zeg wel, dat op dit ogenblik in deze vorm

wij hier met een ernstig verschijnsel te maken hebben.

En als men dan zegt; prefereer je dan werkloosheid, dan zeg ik natuurlijk; neen. Maar die vraag is helemaal niet aan de orde. Als wij voor de keus staan; enige inflatie en volle werkgelegenheid, of waardevast geld en werkloosheid, dan is mijn keus helemaal niet moeilijk, dan gaat mijn keus naar het eerste uit. Maar er is vandaag alleen maar sprake van een grote overspanning op de arbeidsmarkt en het werkgelegenheidsvraagstuk is nationaal, een paar regio's buiten beschouwing gelaten, geen urgent vraagstuk in Nederland. En daarom vind ik dat op dit punt de zaken niet lopen zoals zij moeten lopen. Maar ik herhaal, dat men dit kabinet zeker daarvoor niet uitsluitend aansprakelijk mag stellen. Men zou zelfs de redenering op kunnen zetten, dat er een kleine tempering in de inflatoire ontwikkeling is gekomen, afgaande op de cijfers, die zijn verstrekt; ik ben overigens over die cijfers niet gerust.

Wij zijn als fractie in belangrijke mate akkoord gegaan met het pakket-belastingvoorstellen zoals het door het Kabinet is ingediend. Ik zal ze niet stuk voor stuk noemen; maar wij zijn in overwegende mate akkoord gegaan. Wij zijn zelfs op bepaalde punten meer regeringsgetrouw geweest dan de beide andere regeringspartijen. Ik denk hier met name aan het invoeren van omzetbelasting op textiel en schoeisel. Wij hebben ons er voor uitgesproken, dat dit reeds per 1 januari 1966 zou ingaan. Andere partijen hebben gezegd; doe het dan 1 januari 1967 en het kabinet heeft daar het oor naar geneigd. Goed recht van het kabinet, maar dan moet men niet aankomen met het praatje, dat wij op bepaalde punten het kabinet niet zijn gevolgd. Wij zijn het kabinet gevolgd. Het kabinet heeft naar ons op dat punt niet geluisterd. Het kabinet heeft wel geluisterd naar de andere twee regeringspartijen en is tot uitstel gekomen. Daar past ons geen enkel verwijt voor, want wij staan en wij blijven staan op ons gegeven woord. Waar ging het verschil eigenlijk over bij de belastingdebatten? Het ging in feite om een bedrag van ƒ 240.000.000,—, zijnde de opbrengst op jaarbasis van de omzetbelasting op textiel en schoeisel, in zijn oorspronkelijke versie. Wij hebben, toen bleek dat de Kamer dit niet zou accepteren, tegen het kabinet gezegd; u zult er verstandig aan doen, dat u met even grote ernst zoekt naar bezuiniging, — dat is heus

geen vloek, dat woord mag je in deze tijd best een keer gebruiken — en met even grote

ernst zoeken naar aanvaardbare dekkings- middelen, die de Kamer kan aanvaarden. Als je de zaak zo stelt, dan gingen onze gedachten uit naar ƒ 120.000.000,— bezuinigingen en ƒ 120.000.000,— dekkingsmiddelen, in welke vorm dan ook, maar wel langs de indirecte weg. Het kabinet kwam met een voorstel tot ƒ 70.000.000,— bezuiniging. Wij vonden dat wel wat weinig. Goed, ik begrijp best de moeilijkheden. Al die posten bestaan voor een groot deel uit verplichtingen, zodat men op korte termijn niet kan komen tot gigantische bezuinigingen. Deze bezuinigingen tasten in geen enkel opzicht het regerings- program aan, gelet op de posten waarover het verdeeld is, maar dat behoeft niet uiteengezet te worden. Dat is het eerste. Het tweede is, dat wij gezegd hebben: we zijn er mee akkoord, dat u nu reeds in laat gaan de omzetbelasting op textiel en schoeisel. Toen heeft het kabinet gezegd: dat stel ik een jaar uit, maar ik moet voor dit jaar wel andere dekkingsmiddelen hebben en daarom willen wij nog een extra punt verhoging op de vennootschapsbelasting en willen wij de benzineprijs nog met een cent extra laten stijgen. Toen hebben wij gezegd: nee, U heeft nu al zo vaak het vervoer belast in het afgelopen jaar en nu weer met een behoorlijk bedrag, dat moest nu maar afgelopen zijn; laten wij dan toch, omdat wij er toch aan moeten geloven binnen zeer korte tijd, omdat wij als enig land in de E.E.G. nog een vrijstelling hebben voor textiel en schoeisel, die belasting nu direct invoeren; dan heeft u dat extra punt vennootschapsbelasting niet nodig en ook niet de extra cent op de benzine.

Waarom hebben wij ons verzet tegen de verhoging van de vennootschapsbelasting? Dat wil zeggen, één punt hebben wij aanvaard, maar er kwam op het laatste moment nog een punt bij. Er zijn nu eenmaal grenzen, waarbij een bepaalde belastingverhoging zich keert tegen de belangen van het volk. Ik zeg niet, dat dit hier duidelijk aantoonbaar is, maar wanneer hier, onder zo'n hevige druk in onze economie, nog weer extra lasten worden opgelegd, dan houdt dat al spoedig in het grote risico van doorberekening in de prijzen. Op het laatste moment kwam er nog enige onenigheid — ik laat in het midden tussen wie — en toen heeft dat laatste punt vennootschapsbelasting ook nog een tijdelijk karakter gekregen en komt dat dus ook zeer binnenkort opnieuw weer aan de orde. In welk opzicht hebben wij hier gekrabd met de achterpoten en poeslief gespeeld met de voorpoten? Ik ben het mij niet bewust. Ik geloof dat wij ons op zeer loyale wijze

hebben opgesteld. Het ging in totaal om een bedrag van om en nabij de ƒ 900.000.000,—. Men was er bij de kabinetsformatie al van uit gegaan en het was nog eens bevestigd in de troonrede, dat de directe belastingverlaging — ik noem dat geen verlaging, ik noem dat gewoon aanpassing aan de inflatoire ontwikkeling — zou doorgaan, wat die tweede tranche betreft per 1 januari 1967. Met die feiten kon dus ook de minister van Financiën rekening houden bij het opstellen van zijn begroting voor het jaar 1966. Bovendien kwam men overeen twee huurverhogingen van om en nabij 10%, met een aantal uitzonderingen. Dit was één groot pakket. Wij hebben ons èn voor de belastingverhogingen, zij het ook genuanceerd, zoals zoeven gezegd, èn voor de huurverhogingen duidelijk uitgesproken; wij zijn loyaal geweest.

Ik kom nu tot een ander punt, namelijk dat dit financieel beleid niet los gezien kan worden — het is er eigenlijk een geheel mee — van het economisch en sociaal beleid, met name het loon- en prijsbeleid. Ik moet daar op dit ogenblik stellig de nodige soberheid in betrachten. Medegedeeld is, dat maandagavond een overleg zal plaatsvinden tussen een delegatie uit het kabinet enerzijds en enkele representanten uit het bedrijfsleven anderzijds. Maar een ding is wel duidelijk, dat de feitelijke loonontwikkeling op dit ogenblik de regering ernstige zorgen baart. En ik heb er alle begrip voor, dat men het gesprek met het bedrijfsleven wil openen. Een opmerking mag bepaald niet ontbreken, dat wij het plan van de V.V.D., dat de geschiedenis is ingegaan als het plan- Joekes, bepaald hebben afgewezen als niet bruikbaar in die omstandigheden. Wij hebben eveneens afgewezen, en wij blijven dat ook afwijzen, de kwestie van de belastingspaarbrieven. Ik zou dat geen essentieel onderdeel willen noemen van het kabinetsbeleid. Bovendien raakt het ook niet de financiering van diverse projekten, want wij hebben er bij gezegd: u moet deze lasten niet naar een onzekere toekomst verschuiven en de onvoorwaardelijke verplichting aangaan, dat u deze over enige jaren terug moet betalen. Dan aanvaarden wij voluit, zo luidden onze woorden, dat er in 1967 geen verdere directe belastingverlaging kan plaatsvinden, afgezien van de reeds bij wet vastgelegde tweede tranche van de directe belastingverlaging. Dat vind ik een heel gaaf standpunt: liever nu geen verlichting, dan deze vorm van verlichting, zoals die is aangekondigd in het ontwerp van wet op de belastingspaarbrieven. En ik geloof dan ook, dat het kabinet zeer verstandig zal doen, nu het voorlopig verslag is

verschenen, dit voorlopig verslag maar niet met een Memorie

van Antwoord te gaan beantwoorden en die zaak voorlopig maar rustig te laten liggen. Het ligt slecht bij ons volk, het is niet noodzakclijk voor de financiering, de regering kan zich alleen met een dergelijk ontwerp maar veel extra lasten op de hals halen en de lasten zijn waarlijk zwaar genoeg op dit ogenblik.

Begroting 1967.

Tegenwoordig is in de pers volop aan de orde de vraag: hoe zal de begroting 1967 er uit zien?

Dat is voor ons op dit ogenblik allemaal koffiedik kijken. Je kunt geen cijfers noemen. Maar dat wil niet zeggen, dat je er niets over kunt zeggen. Want een enkel punt staat onomstotelijk vast. Het eerste punt dat vast staat is dit. dat per wet is vastgesteld dat per 1 januari 1967 die tweede tranche van de belastingverlaging ingaat. Daar is een bedrag mee gemoeid, naar ruwe schatting, ik kan er iets naast zitten, in de orde van grootte van ƒ 650 k 675.000.000,—. Met dit bedrag is in geen enkel opzicht rekening gehouden in de begroting voor 1966. En dat zou ik toch een ernstig tekort willen noemen in het beleid van de minister van Financiën. Op het moment, dat de begroting voor het jaar 1966 werd opgesteld, stond bij wet vast, dat in 1967 een inkomstenderving zal plaatsvinden in de orde van grootte zoals ik zoeven noemde. Bovendien is medegedeeld, dat er nog iets gedaan zou worden op het terrein van de vrijgezellenbelasting. Overigens een heel wenselijke zaak. Ik zou daar graag vóór zijn. Daar is ook geld mee gemoeid, zodat ik niet teveel zeg, dat hiermee een bedrag van ƒ 700.000.000,— gemoeid is, waar geen rekening mee is gehouden en dat buiten de begroting 1966 is gehouden. Dat betekent, dat u — dat voltrekt zich niet op een dag, dat is mij volstrekt duidelijk — nu reeds rekening moet houden met een enorme val in het inkomen, beter gezegd, met een sterk verminderde stijging van het overheidsinkomen in het jaar 1967. En nu heeft het kabinet een program opgezet, een program met betrekking tot de sociale wetgeving, de woningbouw, onderwijsvoorzieningen, wegenaanleg en al die andere overheidsactiviteiten. Die kunnen niet op datzelfde moment met dit bedrag naar beneden gebracht worden. Het is volkomen uitgesloten, dat dit zo maar gaat. Dat zijn geen zaken, die men met een druk op de knop kan regelen. En dat daarmee geen enkele rekening is

gehouden met de cijfersopstelling voor 1966, dat acht ik onjuist te zijn, om daar op dit ogenblik maar geen groter woord voor te gebruiken. En nu is het wel duidelijk, dat wie iets af weet van deze cijfers, tot de conclusie moet komen, dat er, tenzij er extra lasten op ons volk zullen worden gelegd, grote moeilijkheden zullen zijn om een sluitende begroting voor het jaar 1967 tot stand te brengen. Want er is immers een grote val in de groei van het overheidsinkomen te verwachten, terwijl het program door gaat, evenals loon- en salarisstijgingen en allerlei kostenstijgingen; er zit een groot automatisme in de stijging van de overheidsuitgaven. Men zal ruimte tekort komen; dat staat onomstotelijk vast. En nu komt de vraag aan de orde — en dan kom ik eigenlijk in het hart van de financieel-economische problematiek van deze dagen — hoe lossen wij dit alles nu op? En ik vind, dat ons Partij Convent er recht op heeft om te dien aanzien van ons een zo duidelijk mogelijk standpunt te vernemen. Wij zijn van mening, dat de overheid niet langs inflatoire weg mag financieren. Dat is een onjuist beleid. Gelukkig zegt de overheid dat zelf ook. Wij staan in de tweede plaats op het standpunt, dat indien wij van mening zijn, dat bepaalde uitgaven gedaan moeten worden, wij dan ook bereid moeten zijn om mee te werken aan het verhogen van de inkomsten. Dat zou ik als uitgangspunt willen kiezen. Een andere zaak is, op welke wijze die verhoging van inkomsten tot stand moet worden gebracht. En dan geloof ik te mogen zeggen, dat, gelet op de hoogte van onze directe belastingen, het vrijwel uitgesloten is om de overheid aan belangrijke inkomsten te helpen langs de weg van de directe belastingverhogingen. Nu heeft men van bepaalde zijde, met name van de zijde van de P.v.d.A., gesteld — en die stelling moet ik nu in de discussie gaan betrekken, want wij zitten met z’n drieën in de bond — dat de verhoging van de inkomsten van de overheid niet gezocht mag worden in een verder opvoeren van de indirecte belastingen.

Ik lees deze week in het blad „Opinie", in een hoofdartikel, geschreven door de heer Roemers, waar boven staat „Holtrops waarschuwing niet in de wind slaan”, (overigens tussen haakjes een zeer lezenswaardig, knap artikel) een zin, die mij toch wel enige aanleiding tot ongerustheid geeft, er van uitgaande, dat deze mening gedeeld wordt door de kringen waarmee de heer Roemers moet werken in de Tweede Kamerfractie. Hij zegt namelijk dit: „Eén ding lijkt mij zeker, een nieuwe verhoging van de indirecte belastingen, die de grote massa treft, is niet te verteren. Dan moet eerder gedacht worden aan

belastingen in

de vermogenssfeer. Voorts zou ernst gemaakt moeten worden met vermogensvorming door de brede massa van werknemers". De laatste zin ga ik niet aan discussie onderwerpen, want dat is in de eerste plaats een zaak van overleg tussen werkgevers en werknemers. Het gaat mij om deze, nogal vrij categorische uitspraak, dat „een nieuwe verhoging van de indirecte belastingen, die de grote massa treft, niet te verteren is". Een dergelijke uitspraak van de heer Nederhorst is dezer dagen gepubliceerd in verschillende kranten. Nu komt de vraag aan de orde: welke oplossing moet er worden gevonden als er nu werkelijk een zo groot ongedekt tekort is. Ik ga dat niet kwantificeren, maar om de gedachten enigszins te bepalen moet u toch tenminste denken aan bedragen van om en nabij een miljard, daar zit je maar zo, omdat de vermindering van inkomsten al op ƒ 7 è ƒ 800.000.000,— gesteld kan worden. Ik heb daarvan zoeven een motivering gegeven. Dus u voelt wel, het gaat hier om een tekort van grote omvang. Het zal spoedig blijken hoe groot. En als men daarvoor de oplossing wil zoeken in de verhoging van de directe belastingen en met name in de vermogenssfeer, waar komt men dan terecht? Dat zou kunnen betekenen — theoretisch is dat mogelijk, dat stem ik graag toe — dat men een verzwaring aanbrengt in de vermogensbelasting. Wij hebben dat het vorig jaar gedaan. Toen is de heffing opgevoerd van 5 naar 6 promille; daar kwam een opbrengst uit van ƒ 40.000.000,—. Stel eens, dat men dit op zou voeren tot 10 promille, dat kan theoretisch, dan zou de opbrengst daarvan bedragen ƒ 160.000.000,—. Dan bent u nog bij lange na niet bij de vele honderden miljoenen, die straks nodig zullen zijn. Dat is punt een. Maar wat zou dat betekenen, als je een zodanige verzwaring aan zou brengen in de sector van de vermogensbelasting? Dat zou in de eerste plaats betekenen, dat je te doen krijgt met de rechtvaardigheidsvraag. Rechtvaardigheid kent geen grens. Ik zeg niet, dat het bij de lage, kleinere inkomens niet veel scherper op je af komt dan bij de hogere, maar om te zeggen: dat geldt niet meer voor een bepaalde groep, is onjuist. Natuurlijk gelden de rechtvaardigheidsnormen voor het gehele volk, maar het zal inderdaad in de toepassing wat moeilijker liggen en ook scherper en anders komen te liggen bij de lagere inkomensgroepen dan bij de hogere en met name als het gaat over de vermogens. Maar ik zou dus niet willen zeggen, dat het niets met

rechtvaardigheid te maken heeft. Want wat is hier aan de orde? Alles wat de overheid heft aan vermogensbelasting, betekent in feite een dubbele belasting. In de eerste plaats, als dat
vermogen bestaat uit bespaard inkomen, dan is dat inkomen volledig belast geweest. En als men het geld dan heeft opgemaakt, voor welke doeleinden dan ook, heeft men niets meer te maken met de fiscus. Als men het geld heeft gespaard en ter beschikking stelt aan de samenleving, voor overheidsinvesteringen enz., dan zegt de overheid: ik moet er zoveel van hebben. Ik verwerp die gedachte niet, laat daar duidelijkheid over bestaan, maar ik zeg wel, dat men aan de rechtvaardigheid in deze niet voorbij kan gaan. Dat is één punt. Nu het andere punt en dat acht ik voor de praktijk veel urgenter te zijn. Als men in Nederland door zou gaan met al te zware lasten te leggen op de vermogens, dan is er nog wel zoveel vrijheid in Europa, dat men zijn vermogen ergens kan beleggen, waar dit niet plaats vindt en dat is nu het voorbeeld van de kip met de gouden eieren slachten; dan ben je alles kwijt.

Hier zijn grenzen. Ik kan die niet precies trekken. Het is niet te zeggen of dat per 0,6% of 0,7% optreedt. Maar als hier vele honderden miljoenen uit zouden moeten komen, dan krijgt men wel met die grens te maken. En daarom meen ik, dat er langs directe weg zeer beperkte mogelijkheden zijn. Ik zeg niet, dat wij er neen tegen zouden zeggen. Ik bind mij niet. Ik val niet in de fout als die ik u zoéven heb voorgelezen van de heer Roemers, die nu al zegt: neen, niet te verteren. Dat wil zeggen: er is met ons niet over dat punt te praten. Dat zeg ik niet. Maar ik zeg wel, als men aan de honderden miljoenen wil komen, ter uitvoering van dit overheidsprogram, dan kan men er niet omheen, dat dit in hoofdzaak gezocht zal moeten worden in de sfeer van de indirecte belastingen. En als men daar nu neen tegen zegt en men zegt dan tegen ons, dat wij wel eens een keer krabben met de achterpoten en poeslief zijn met de voorpoten, dan zeg ik: hier heeft u een duidelijk voorbeeld, waardoor het bijzonder moeilijk zal worden om voor deze moeilijke vragen een oplossing te vinden, omdat men zich nu reeds vastlegt. Wij staan open en zijn bereid het op eigen merites te gaan bekijken. Ik voeg er wel iets aan toe. Als het tekort al te groot wordt — stel U reeds voor dat dit in de orde van grootte zal liggen van anderhalf è twee miljard, wanneer aan alle wensen zou worden voldaan en wensen zijn er genoeg — dan moet men er wel rekening mee houden, dat er

natuurlijk geen sprake van kan zijn, dat — terwijl wij vorig jaar de indirecte belastingen hebben opgevoerd in de orde
van grootte van ƒ 900.000.000, men dit het volgend jaar
dan wéér in die orde van grootte of nog veel grotere orde zou

kunnen doen. Er is hier ook aan de orde: tot welke offers is de bevolking bereid? Dit is moeilijk te peilen, maar de verkiezingsuitslag wijst niet in de richting, dat men tot grote offers bereid is. Daar moeten wij ons niet door laten leiden, dat ben ik geheel met de voorzitter eens. Maar dan komt wel levensgroot de vraag aan de orde, of het allemaal wel op deze wijze kan. Of dit allemaal wel gedekt moet worden door nieuwe belastingen. Of er dan niet met even grote ernst — en ik zou woordelijk kunnen herhalen wat er vorig jaar gezegd is — moet worden gestreefd naar een inperking van dit programma, omdat het duidelijk is, dat het program doodeenvoudig niet te trekken is. En wat niet te trekken is, daar kun je nu wel voor gaan lopen en je kunt zweten uit alle porieën, maar je krijgt de kar niet in beweging. En dat moet mogelijk zijn. Want vergeet u niet, er is op sociaal gebied nog wel het een en ander te doen, er zijn vrij sterke prijsstijgingen aan de orde, er komt nog een huurverhoging, er staat ingevoerd te worden de wet op de arbeidsongeschiktheid, de wet op de zware geneeskundige risico's. Er zitten ook altijd nog de nodige tegenvallers in en ik ga er dan nog maar van uit, dat wij een verdere vrij rustige maar toch stevige economische groei tegemoet mogen gaan. Dan mag er ook geen enkele tegenvaller komen en dan nog zal het bijzonder moeilijk zijn om voor deze zaken een oplossing te vinden. Maar wij laten vandaag niet een neen horen. Wij zijn open en wij willen op eerlijke wijze met de overheid en met onze partners zoeken naar een redelijke oplossing. Maar dat wordt ons vrijwel onmogelijk gemaakt, als waar gemaakt wordt, wat nu van de zijde van de P.v.d.A. is uitgesproken. Dan kan men wel zeggen; dan ben je weer aan het krabben, maar wie is nu de krabber? Laten wij vooral duidelijk zijn. Wij staan open voor elk gesprek op dit punt, zonder ons te binden. Het kon wel eens moeilijk worden. Ik hoop er overigens het beste van, want ik ben het geheel eens met de voorzitter, dat een kabinetscrisis nu, en dan nog wel de tweede in één parlementaire periode, nationaal en ook uit een oogpunt van democratie, een zeer slechte zaak zou zijn.

Landbouw en middenstand.

Een enkele opmerking over landbouw en middenstand. Ik kan daar kort over zijn. Wij zijn het met de hoofdlijnen van het beleid, zoals dat wordt gevoerd en met name berust in handen
van onze minister van Landbouw en van staatssecretaris Bakker in het algemeen eens. Wij hebben daar geen moeite mee. Ik wil hier wel een nadere verklaring geven waarom wij tegen de beide moties hebben gestemd tijdens het melkprijsdebat. U zult het zich herinneren en de agrariërs in onze kring zijn er nog ietwat over ontstemd, maar ik wil het hier toch stellen.
Wij hebben het aldus gesteld: de minister komt met een melkprijs, een richtprijs noemt men dat tegenwoordig, van 33 cent per kilo. Dat betekent anderhalve cent meer dan de voorgaande prijs. Wie iets weet van de moeilijkheden om een dergelijke prijsverhoging tot stand te brengen, feliciteert de minister met dit resultaat. Want daar heeft hij heel wat voor moeten doen, om het zover te krijgen. Wat gebeurde nu? Alle sprekers, behoudens de spreker uit de A.R.fractie, waren mensen die gebonden waren aan maatschappelijke organisaties of een of andere instelling op het terrein van de landbouw. Ik wil u de namen er ook bij noemen. Ik heb hier het oog op de vijf grote partijen. De heer Lardinois voerde het woord namens de K.V.P. en die is in zijn vrije tijd, als hij niet in de Kamer is, voorzitter van de Brabantse Boerenbond. De heer Van der Ploeg van de P.v.d.A. is tweede voorzitter van het Landbouwschap. De heer Tuinman van de V.V.D. is secretaris van de Hollandse Maatschappij van Landbouw en de heer Tolman van de C.H.U. is voorzitter van de Friese C.B.T.B.. Voor onze partij voerde het woord de heer Elfferich, die geen enkele binding heeft met een ondernemersorganisatie in de landbouw. Wij hebben gezegd: hier moeten geen mensen het woord voeren, die vanuit hun organisaties al gebonden zijn. Dat maakt ook de P.B.O. minder zuiver, wanneer wij die kant opgaan. Dus wij zijn daarin duidelijk geweest. Toen, na veel lovende woorden aan het adres van de minister, kwamen er twee moties. De eerste motie was van C.H.U.zijde en hield in de minister uit te nodigen om opnieuw het gesprek te openen met het Landbouwschap. Het Landbouwschap had, zoals u weet, 34 cent gevraagd. De minister zei neen, de motie kreeg ook geen been aan de grond in de Kamer; het werd in de wandelgangen een „minder faire” motie genoemd. Ik neem die opmerking niet over,

maar wil die opmerking, die in de wandelgangen is gemaakt, u niet onthouden. De tweede motie kwam van de heer van der Ploeg, de tweede voorzitter van het Landbouwschap en woordvoerder van de P.v.d.A., en had betrekking op de kosten van de dierziektebestrijding. De minister had gesteld, dat de overheid bereid was deze kosten voor zijn rekening te nemen, maar dat

zou in twee etappes uitgevoerd worden. De motie hield in om dat in één etappe te doen, reeds in het jaar 1966. Ook daarvan hebben wij gezegd: wij zouden het wel graag willen, maar wij moeten de minister in deze steunen, omdat wij zo duidelijk tegen de minister van Financiën hebben gezegd: u moet zo kosten- bewakend mogelijk werken, kostenbesel moet aangekweekt worden in het kabinet, de uitgaven zijn te hoog opgelopen en dan wensen wij daar ook konsekwent aan vast te houden en stemmen wij als regel niet voor voorstellen — een uitzondering zou misschien daargelaten kunnen zijn, die kan ik nu niet noemen — die tot meerdere uitgaven leiden. Daarom hebben wij ook die motie niet gesteund.

Het prijsbeleid is een moeilijke zaak in de Nederlandse politiek. Een ongelooflijk moeilijke zaak. Wij menen, dat een prijsbeleid in een overspannen conjuncturele situatie als de onze, met een blijvend grote druk op de arbeidsmarkt, niet kan worden gemist. Ook ten aanzien van het loonbeleid is gebleken, dat een zekere overheidsbemoeiing niet kan en mag worden uitgeschakeld. Lonen en prijzen staan in nauw verband met elkaar en daarom moet hun beider ontwikkeling door de overheid kritisch worden gevolgd. Ik geloof ook, dat de overheid dat doet. Dat neemt echter niet weg, dat de wijze waarop zich het prijsbeleid voltrekt aanleiding geeft tot zorgen. Het doet namelijk niet billijk aan, dat bij het loonbeleid steeds grotere procentuele afwijkingen van de normen worden geduld, terwijl het prijsbeleid, tot op onderdelen van procenten wordt uitgewerkt en gehandhaafd.

Men mag niet met twee maten meten. Wat is er ten aanzien van het loonbeleid zoal aan de orde geweest? Ik wil u daar een enkel cijfer van noemen. In 1964 — daar staat dit kabinet dus helemaal niet voor verantwoordelijk — kwam men in de Stichting van de Arbeid overeen, dat het loonpeil met 10% kon stijgen. Het werd in de praktijk 16 è 17. Laat ik het maar op 15 houden. Ik ga aan de lage kant zitten. In 1965 kwam men

overeen 5%. Het laatst verschenen Centraal Economisch Plan laat ons zien, dat het is uitgemond op ruim 11. Over dit jaar kan ik niet met zekerheid spreken. Maar het zou mij niet verwonderen, wanneer de loonstijging ook dit jaar weer in de orde van grootte van 10% zal komen te liggen. Dat is dan niet het contractcijfer, maar daar zitten dan overloop, autonome loonstijging en c.a.o.-loonstijging alle drie in. Dat zijn dan toch de kostenverhogende factoren voor de ondernemingen. Wat zien wij nu? Dat èn in ’64 èn ’65 — sociale lasten zitten daarin — men dus een paar jaar achter elkaar

de norm met 50% heeft overschreden. En ik begrijp best de moeilijkheden die voortvloeien uit de overbezette arbeidsmarkt. Ik heb er op zichzelf geen kritiek op, ik constateer dit feit. Maar dan moet tegelijkertijd worden vastgesteld, dat als men dan volgens de normale regels van het prijsbeleid wil werken, men dan met name de kleinere ondernemingen onrecht gaat doen. En dat is het feit, waarvoor wij de aandacht vragen. Voor de grotere ondernemingen kan het ook heel moeilijk zijn, maar daar ligt het vaak wat eenvoudiger door nieuwe artikelen of nieuwe modellen te fabriceren. Daar is ook de mogelijkheid van het opvoeren van de produktiviteit veel sterker aanwezig dan in de middenstands-, de distributie- en de dienstensector. En daar ontstaan dan met name de knelpunten. En nu lees ik vanmorgen in de krant, dat b.v. de Zeeuwse bakkers 10% meer voor het brood vragen. Ik kan dat natuurlijk niet beoordelen, maar ik zeg wel, dat met name voor bepaalde artikelen het wel duidelijk is komen vast te staan, dat de overheid de prijzen volledig in de hand heeft en als de overheid daar volgens de normale regels van het prijsbeleid wil werken en geen rekening houdt met de feitelijke kostenontwikkeling, dat er dan onrechtvaardige dingen gebeuren in deze sectoren van het bedrijfsleven. Ik denk nog eens aan het bakkerij- bedrijf; wij hadden in 1939 in Nederland 15.809 bakkerijen, er zijn er vandaag nog 7.000 van over. Daar is een stuk sanering tot stand gekomen. En nu ligt het nog moeilijk bij de overgebleven 7.000. En dan zal men zich niet uitsluitend door consumentenbelangen mogen laten leiden, hoe belangrijk die ook zijn en hoe zeer die ook behartigd moeten worden. Ook al ik een prijs psychologisch moeilijk, ook hier zal de rechtvaardigheid het richtsnoer moeten zijn en kleinere ondernemingen mogen ook bepaald niet de dupe worden, nu men zozeer is afgeweken van de normen van het loonbeleid. Ik loop niet vooruit op het overleg van

maandagavond. Je moet nooit werkgevers en werknemers en overheid voor de voeten lopen, wanneer zij nog bepaalde besprekingen moeten beginnen. Maar ik zeg wel, het is rijkelijk laat, dat de overheid nu pas gaat spreken over de loonontwikkeling die al vanaf 1 januari volop aan de gang is. En wat is nu aan de orde? Talrijke contracten zijn tot stand gekomen met loonsverhogingen, die hier en daar wel boven de 7% zitten; die zijn goedgekeurd, die kunnen natuurlijk niet teruggedraaid worden, het kan ook juridisch niet. En nu zullen, tijdens de rit, anderen aan een bepaald maximum-plafond gebonden worden? Ik moet u zeggen, dat moet leiden tot grote moeilijkheden en je mag wel met ver-
dubbelde kracht wijsheid toewensen aan overheid en bedrijfsleven om uit deze problematiek te komen als de regering toch dit cijfer van zeven maximaal wil vasthouden. Het lijkt mij, dat dit bijna uitgesloten geacht moet worden. Want het is toch altijd zo geweest dat bepaalde achterstanden niet te vermijden zijn. Daar is het ook alles veel te gedifferentieerd voor. En nu denk ik eens aan de Spoorwegen, aan de landbouw, waar men overeengekomen is de lonen met meer dan 1% te laten stijgen. Is het nu zo, dat geen enkel motief meer enig gewicht in de schaal kan leggen, maar dat eenvoudig de bijl valt bij 7? Wat heeft men dan van het overleg overgelaten, wanneer nu, tijdens de rit, dergelijke maatregelen worden genomen. Ik zie niet hoe men hier uit moet komen. Ik zal aan mijn slotopmerkingen gaan beginnen. Ik zal de paragraaf van de sociale verzekering enz. overslaan. Ik zal ook overslaan de dingen, die ik had willen zeggen over de deelname van de overheid in het bedrijfsleven, waarbij ik gedacht had iets te willen opmerken over de natte mijnwet en over de maatregelen in Limburg; misschien kunnen die straks bij de discussie nog aan de orde komen.

Overheidsgezag.

Ik wil nog een opmerking maken over het overheidsgezag. Er is vanmorgen door een van de sprekers gezegd dat ik op zeer ongenuanceerde wijze — toen ging het over Vietnam, maar hij had het ook kunnen zeggen aan de hand van enkele andere uitspraken, die ik zo bij tijd en wijle doe — over een bepaalde zaak had gesproken. Ik geloof, dat er een tijd is, dat je zeer genuanceerd moet spreken en ik geloof dat er een tijd is, dat je wat minder genuanceerd moet spreken. Dat hangt van de omstandigheden af, waaronder men verkeert. Ik dacht dat die opmerking wel duidelijk was. Een

voorbeeld. En dan neem ik met opzet niet Vietnam; dat leent zich er niet zo goed voor. Bovendien is hetgeen ik daarover gezegd heb ook lang niet zo ongenuanceerd geweest, als uit een enkele zin misschien kan blijken, want ik heb daarbij gezegd, bij die gelegenheid; als u er mee klaar zou zijn, dan bent u een van de weinigen in de wereld die er mee klaar is. Ik ben er tenminste niet mee klaar. Ik vind dat dit een brede basis legt voor een genuanceerd betoog. Maar je moet uiteindelijk natuurlijk iets zeggen; je kunt niet zo genuanceerd spreken, dat je in het geheel niets meer zegt. Dat zou misschien ook gezegd kunnen worden betreffende het gezag. Juist in de dagen rondom 10 maart, toen heel Nederland getuige is geweest van de rook- bommetjes op het t.v.-scherm, juist op dat uiterst gevoelige punt, toen heel het volk zat te kijken naar een ontroerende plechtigheid op de beeldbuis, juist wanneer die dingen gebeuren, dan kan het wel eens zijn, dat men misschien wat erg ongenuanceerd een bepaalde zaak naar voren brengt. Maar u moet niet blijvend ongenuanceerd spreken. Dat is het punt waar het om gaat. En in dat verband nu wilde ik een ietwat genuanceerde opmerking maken over het overheidsgezag. Ik geloof, dat wij als Anti-Revolutio- nairen altijd heel sterk staan, als wij spreken over het gezag. En waarom? Omdat wij belijden, dat dit gezag als zodanig door God is ingesteld en verordineerd. En derhalve op eerbiediging van de onderdanen aanspraak mag maken. Ik behoef daarvoor het in A.R. kringen zozeer bekende hoofdstuk van Romeinen 13 maar te citeren. Maar daar zit nu tegelijkertijd ook een zeker gevaar in. Dat klinkt nu misschien wat tegenstrijdig, maar ik zal u zeggen waarom ik deze opmerking maak. Als je op het standpunt staat, dat het overheidsgezag zijn grond vindt in God en door God is verordineerd, dan loop je daarbij het gevaar, dat je het gezag als zodanig ongenuanceerd gaat bekijken. En dat je daarbij onvoldoende oog zult hebben voor de vrijheidsaspecten, die ook inhaerent zijn aan een Bijbelse uitoefening van het overheidsgezag. Juist wanneer je op het standpunt staat, dat het gezag van goddelijke herkomst is, kan het gevaar ontstaan, dat je elke vorm van gezagsuitoefening als een goede zaak ziet, en dat je elke kritiek daarop van de hand wijst. En dan ben je naar mijn opvatting in een gevaarlijke situatie terecht gekomen.

Dit is vanouds in A.R. kring wel duidelijk gezien. En nu geloof ik juist, dat een positieve benadering van het gezag, zeker in een tijd, waarin zich nihilistische tendenzen openbaren, bitter noodzakelijk is. Maar deze positieve benadering zal niet eenzijdig

moeten zijn. En wat houdt dat nu in? Dat houdt, kort gezegd, naar mijn opvatting in, dat juist omdat God de enige bron is van het gezag, dit gezag ook uitgeoefend moet worden overeenkomstig de aan dat gezag gestelde grenzen en de aan dat gezag gestelde opdrachten. De opdracht van het overheidsgezag is: niet alleen het gezag maar te handhaven; dat is in de diepste grond, het beoefenen van gerechtigheid en het in het oog houden van de grenzen van het overheidsgezag, die worden gevormd door de eigen roeping en de consiëntie van de onderdanen, die evenals de overheidspersonen zelf rechtstreeks aanspreekbaar zijn door Christus. Dat is het punt waar het om gaat. Enkele consequenties, die hier

uit voortvloeien, zou ik nu willen noemen. Wij belijden ten aanzien van de overheid geen absoluut gezag en alles wat niet absoluut is, daar zit iets van het relatieve in. Dat geldt natuurlijk ook voor het gezag. Dat is niet absoluut. Wij hebben dat voldoende ondervonden in de oorlogsjaren. En wanneer het gezag, dat de overheid uitoefent, buiten haar gerechtigheidsopdracht valt — en dat geldt ook elke klap, om dat nu maar eens te noemen, die de overheid uitdeelt, waar het recht dit niet eist — is dat derhalve doodgewoon af te keuren. Al valt daarmede natuurlijk niet het overheidsgezag als zodanig. En het zou onevangelisch en zelfs revolutionair zijn om te ontkennen, dat overheden en overheidspersonen in hun gezagshandhaving kunnen falen. Een democratisch staatsbestel is daarom juist zo belangrijk, omdat er dan een mogelijkheid is, ook vanuit de volksvertegenwoordiging, correcties aan te brengen op het uitoefenen van het overheidsgezag. Gezag en vrijheid zijn vanouds twee bekende begrippen in A.R. kring. En wanneer men zegt; de A.R.P. is een gezagspartij, dan zeg ik; ja, maar zij is in even sterke mate vrijheidspartij. De rechten en vrijheden van de burger zijn daar even veilig als het gezag. Die twee vormen ook geen enkele tegenstelling als dit alles wordt gebracht onder de noemer van de gerechtigheid-beoefenen- de taak van de overheid. Dan is het gezag veilig, naar mijn besef, dan is ook de vrijheid veilig. Wij schrijven vandaag 14 mei. Het is vandaag 26 jaar geleden, dat generaal Winkelman de capitulatie-overeenkomst tekende namens de Nederlandse regering. Wij hebben vandaag wel geen officiële gedenkdag, maar je beleeft deze dag toch anders als andere dagen. Dat zal stellig ook gelden voor mensen uit Rotterdam die gedenken dat vandaag 26 jaar geleden

de stad met brandbommen werd bestookt. Juist op een dag als deze, toen destijds na het militair geweld de nationaal-socialistische ideologie als een vernietigende wals over Nederland ging, leek het mij goed, om èn op het gezag dat zijn oorsprong vindt in God, èn op het vrijheidsaspect nog eens de aandacht te vestigen.

Gezicht van de partij

Nog twee slotopmerkingen. De eerste is geen woord van mij. En dat kan eigenlijk niet beter, dan door u voorlezing te doen van een brief, die ik op 24 maart ontving. Dus daags na de Statenverkiezingen. Een brief van een jongeman. Laat ik er geen toelichting op geven, de inhoud spreekt voor zichzelf. Ik wil hem

u voorlezen. Ik laat er een enkele zin uit. „Als jongere van deze tijd heb ik veel moeite gehad met het doen van mijn keus. Hoewel van Gereformeerde huize, sprak de A.R.P. mij niet aan. De partij kwam mij voor als een partij, die was vastgeroest op een bonkige 19e eeuwse dogmatiek. In deze tijd van totale herwaardering van normen, kon ik mij moeilijk vereenzelvigen met een dergelijke mentaliteit. Het feit, dat ik toch A.R. gestemd heb, was niet te danken aan het feit, dat er voor mij geen andere alternatieven waren. Ook niet, omdat ik het eens ben met het regeringsbeleid. Dit roept bij mij, in deze toch al onzekere tijd, te veel gevoelens op van onverantwoordelijke uitgaven, (kwantitatief per tijdseenheid, niet kwalitatief.) Maar er waren andere faktoren, die ik hier gaarne wil noemen. Ten eerste: de verkiezingsleus, die naar mijn verdere indrukken te oordelen inderdaad de pretentie heeft verder terug te gaan dan de 19e eeuw. De erkenning, dat men in deze tijd zijn uitgangspunt moet verleden naar het Evangelie zelf, misschien wel naar de Bergrede, vind ik geweldig. Verder zijn er de menselijkheid en open eerlijkheid, die mij de laatste tijd in de A.R.P. steeds sterker hebben getroffen, niet alleen indicaties hiervan, maar ook van een aantrekkelijkheid, die men op dit gebied niet verwacht. Het is een element, dat, indien het welgemeend en eerlijk blijft, van onschatbare waarde zal zijn voor de gehele Nederlandse politiek. Bij het aanschouwen van de verkiezings-uitzending, werd mij één ding steeds duidelijker: dat de A.R.P. van alle constructieve partijen de enige was, die wezenlijk gewonnen had en niet specifiek om het regeringsbeleid, een bepaalde houding in verband met het huwelijk, maar door een moeilijk te definiëren geest van pretentieloze menselijkheid, vertrouwen en openheid”.

Dit was geen woord van mij. Dit was een brief, die ik van een jongeman mocht

ontvangen. De vraag is tegenwoordig steeds aan de orde; hoe moet het gezicht zijn van onze partij? Mag ik daar nog een enkele slotzin aan wijden en dan zal ik er ook mee stoppen.

Dat gezicht van de partij zal naar mijn overtuiging niet alleen bepaald moeten worden door een fractie of door een partijbestuur of door één bewindsman, maar dat zal door ons allen bepaald moeten worden. Wij moeten niet alles op een of op twee kaarten gaan zetten. Wij hebben als partij een gezicht in het woord dat wij spreken en de wijze waarop wij ons presenteren aan het Nederlandse volk. En hoe moet nu, zo zou ik willen vragen, dat gezicht er uit zien? Dat gezicht zal in sterke mate de trekken
moeten vertonen van rechtvaardigheid, van barmhartigheid, van een nimmer aflatende strijd voor het zwakke in onze samenleving, ook internationaal. Dat zal in de tweede plaats sterk gekenmerkt moeten zijn door een eerlijk, onbevangen optreden, zonder kronkelredeneringen en zonder daarbij ook maar in de minste vorm aanzien des persoons te betrachten. Die partij zal in haar uitingen ten eerste: duidelijk, verstaanbaar voor allen moeten zijn, direct gericht op het hart van ons volk, niet boven dat volk mogen tronen, maar midden en temidden van dit volk moeten staan. Samenvattend: evangelisch, getuigend van barmhartigheid en rechtvaardigheid. En dan spreekt men wel eens van radicaalheid. Ik zou dat vandaag liever zo zeggen: getuigend van een radicale dienstvaardigheid aan onze grote Opdrachtgever. Ik ben vorig jaar mijn betoog geëindigd met een woord van Talma. Ik wil dat nu ietwat gewijzigd doen. Ik zou vandaag dit willen zeggen, nog altijd aan de hand van het adagium van Talma: voor ons volk, voor de wereld, voor de mensheid, om Christus' wil. Laat dat ons gezicht zijn.